

формативність, щодо будь-якої події. Окрім того це наочність, так, подіям на Чернігівщині присвячено одразу п'ять карт. Гудеріан, будучи противником наступу на південь силами групи армій "Центр", приділяє велику увагу доведенні помилковості такого рішення [5, 255–273] та непередбаченості і непродуманості нового наступу [5, 279]. Автор наголошує на важкості наступу, у т. ч. через чисельну перевагу й героїзм оборонців [5, 284]. Інколи в бій доводилося вводити останні сили, як сталося з введенням у бій хлібопекарської роти під Коропом [5, 281]. Щодо ведення бойових дій, то через контрнатуп Брянського фронту довелося запросити для підкріплення полк "Велика Німеччина" і дивізії СС "Райх" [5, 282].

Гудеріан зазначав потенційну вигідність проведення наступу на Сосницю, на стик 13 та 21 радянських армій [5, 283–286]. Велику роль приділено таким стратегічним об'єктам як мости, захоплення кожного достатньо описується і цінується Гудеріаном [5, 277–88]. Серед проблем, з якими довелося зіштовхнутися, автор називає тривалі дощові зливи і погану погоду, і як наслідок – розмиті дороги [5, 290; 285; 292], втому особового складу, зношеність техніки, потребу в доукомплектації, паливі і боєприпасах [5, 288–89]. Спільною рисою для всіх мемуаристів є теза про чисельну перевагу супротивника.

Сременко стверджував, що "Незважаючи на їх чисельну перевагу в танках, бронемашинах, мотопіхоті та тактичній артилерії їм не вдалося досягти жодних успі-

хів" [7, 94]. До тверджень про чисельну перевагу вдавалися і Гудеріан [4, 284] і Баграмян [1, 295].

Справді у військових мемуарах розкрито багато аспектів боротьби за Київ, яка велася, у т. ч. й на території Чернігівщини. Незважаючи на всі недоліки мемуарів як таких, вони дають відповіді на багато запитань. Розкривається важливість регіону в тактичних планах німецького командування, як одного з головних плацдармів для захоплення м. Києва, показується безпосередній хід бойових дій. Розглядаючи мемуари різних представників військового керівництва обох сторін, можна знайти недоліки, недомовки і провести синтез та аналіз усього матеріалу, що може дати цілісну картину подій.

Отже, військові мемуари є гарним джерелом з дослідження зазначеної проблеми і можуть служити ґрунтовою базою для написання узагальнюючих робіт. А це є досить важливо, урахувавши той факт, що зараз коло питань, досліджуваних вітчизняними істориками, значно розширилося.

1. Баграмян И.Х. Так начиналась война. – К., 1984. 2. Великая Отечественная война 1941–45 г. Энциклопедия. / Гл. ред. М.М. Козлов. – М., 1985. 3. Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника Генерального Штаба сухопутных войск 1939–42 (От начала Восточной кампании до наступления на Сталинград). – М., 1971. – Т. 3. – Кн. 1. 4. Гот Г. Танковые операции. – М., 1961. 5. Гудеріан Г.В. Воспоминания солдата. – Смоленск, 2003. 6. Історія міст і сіл. Чернігівська обл. / Заг. ред. П.П. Тронька. – К., 1972. 7. Еременко А.И. В начале войны. – М., 1964. 8. Еременко А.И. На Юго – Западном направлении. – М., 1959. 9. Москаленко К.С. На Юго-Западном направлении. Воспоминания командарма. – М., 1959. 10. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–45. – К., 1967.

Надійшла до редколегії

О. Збаржевецький, асп.

НАУКОВО-ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЙОСИПА ОЛЕКСІЙОВИЧА ПОКРОВСЬКОГО В УНІВЕРСИТЕТІ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА (1894–1900)

Розглянуто основні етапи науково-викладацької діяльності Й.О. Покровського в Київському університеті Святого Володимир (1894–1900).

Main stages of scientific work of Iosif Pokrovski in Kyiv Saint Volodimir university were investigated (1894–1900).

"...Римське право займає в історії людства надзвичайно важливе місце: воно пережило народ, що створив його і двічі підкорило собі світ."
(Й.О. Покровський, 1917)

Розвиток науки права наприкінці XIX – початку XX ст. знаменувався зростанням інтересу до римського права, як закономірної реакції на еволюцію економічних та соціальних відносин тогочасної Росії. Суспільство після відміни кріпосного права вступило на шлях модернізації, і пов'язані з цим зміни існуючого правопорядку вимагали осмислення правового досвіду країн Західної Європи. Оскільки ж в основі теорії і практики цивільного права континентальної Європи знаходиться римське право, то природно, що саме воно стало об'єктом особливої уваги для російських правників того часу.

В останнє десятиліття XIX ст. формується особливий науковий напрям – російська школа вивчення римського права. Саме їй і судилося внести вагомий вклад у дослідження історії та системи римського права, закономірностей його реципіювання пізнішими європейськими законодавствами, у формуванні на базі римського права загальної теорії цивільного права [7, 73–79].

Становлення романістики в Російській імперії як наукової школи нерозривно пов'язане, насамперед, з іменами таких представників як К.А. Мітюков, Л.М. Канцанцев, С.М. Муромцев, М. Дювернуа та інших; Й.О. Покровський серед них займає особливе місце.

Й.О. Покровський був талановитим романістом та цивілістом Київського університету Святого Володимир. Саме в цьому провідному вищому навчальному закладі імперії він отримав вищу освіту, захистив магістерську дисертацію та сформувався як науковець. Наша стаття і присвячена вивченню науково-викладацької діяльності київського періоду Й.О. Покровського.

Стосовно перебування Й.О. Покровського в Київському університеті небагато літератури. Це, в основному, спогади сучасників, некрологи та деякі статті, видані в пореволюційній Росії (М.В. Зімільової [2], Е. Лаппо-Старженецької [4], М.Я. Пергаментя [8], Н.Н. Полянського [15]). У них Й.О. Покровський характеризувався, здебільшого, як талановитий романіст, котрий вніс неocenний внесок у розвиток вітчизняної романістики та інших галузей юридичної науки. Критичніші відгуки про нього зустрічаються у видрукуваній у 1925 р. статті А.Е. Семенової. Хоча А.Е. Семенова й пише про Й.О. Покровського з повагою, якщо не любов'ю, – про його "майстерний аналіз", "блискучу роботу", "широкий філософський кругозір", – але це не заважає їй у цій же статті написати, що Й.О. Покровський "проповідував найнеприборканіший ідеалізм та індивідуалізм", відображав погляди "дрібнобуржуазної" інтелігенції [18, 424].

Поміркованішою, якщо не нейтральною, була оцінка діяльності Й.О. Покровського в повоєнній історіографії. Показово в цьому відношенні може вважатися інформація про його наукову діяльність, наведена в ювілейному, присвяченому 125-річчю з дня заснування університету, виданні [3, с. 245].

У пострадянський період відомості про діяльність Й.О. Покровського в Київському університеті можна почерпнути з окремих статей російських та українських авторів: А.Л. Маковського [6], А.Д. Рудокваса [17], Я.М. Шевченко [19, 356–359].

Оцінки всіх цих науковців, разом із залученням архівних джерел (навчальних програм і лекційних курсів, що зберігаються у фондах Державного архіву міста Києва, Інституті рукописів), дозволяють нам дослідити основні аспекти науково-викладацької діяльності Й.О. Покровського.

Народився Йосип Олексійович Покровський 5 вересня 1868 р. в сім'ї сільського священика у Глухівському повіті Чернігівської губернії – у найвіддаленішому її повіті.

Навчання Й.О. Покровського розпочалося в гімназії повітового Глухова, котрий нараховував на той час приблизно 10 тис. жителів. Завершував середню освіту він уже в Києві, у провідному середньому навчальному закладі – Колегії Павла Галагана, де існував конкурсний відбір [6, 5].

Після закінчення Колегії Й.О. Покровський в 1886 р. вступає на юридичний факультет Київського університету Святого Володимира. На превелике щастя для Й.О. Покровського, це був час підйому, якщо не час розквіту факультету. Його було створено в 1834 р. при активній участі однодумця М.М. Сперанського К.А. Неволіна, одного з провідних спеціалістів з питань цивільного права та філософії права. На факультеті працювали відомі викладачі-науковці М.Ф. Владимирський-Буданов, В.А. Незабитовський, Н.К. Ренкамф. Одночасно з Й.О. Покровським на факультеті навчались й майбутні історики права: Н.А. Максимейко, І.А. Маліновський і Л.І. Петражицький, який пізніше став вченим із світовим іменем [1, 6].

Головним учителем у науці права для Й.О. Покровського, за його власним зізнанням, став відомий романіст університету Святого Володимира Л.М. Казанцев. Це відомий викладач-романіст Київського університету, автор праць з представництва в римському праві.

М.В. Зимильова говорить про нього, що він був "посереднім ученим, але прекрасним керівником" [2, 323]. Дійсно, його літературний спадок київського періоду обмежений декількома статтями та курсом лекцій з історії римського права, але імена його учнів, головним предметом яких стало римське право, говорять самі за себе. Саме від Л.М. Казанцева вони вивели переконання, що знання права досягається не лише **клопіткою** працею, але й сміливим політом думки пошуку.

Під керівництвом Л.М. Казанцева студент Й.О. Покровський написав свою першу наукову роботу – випускний диплом "Locatio-conductio в римском и современном гражданском праве" (1890). За назвою, це було не лише історичне, але й порівняльно-правове дослідження договору підряду. За зазначену роботу Й.О. Покровський отримав золоту медаль і премію ім. М.І. Пирогова.

Закономірним результатом успішного закінчення університетського курсу було зарахування Й.О. Покровського в університеті "стипендіатом для підготовки до професорського звання" (за нинішніми мірками – зарахування в аспірантуру). Стає очевидним, що молодий викладач зарекомендував себе досить добре і подавав великі надії, адже через рік він буде командиро-

ваний до Берлінського університету для завершення навчання [17, 5].

З 1 січня 1891 р. Й.О. Покровський розпочинає навчання в організованому при Берлінському університеті для російських юристів інституті римського права. Німеччина вже давно і справедливо вважалася для юристів "меккою" романістики, адже на той час дослідженням і викладанням римського права, його історії та системи займалися Ю. Барон, А. Бринц, Г. Дербург, Т. Кіпп, Л. Міттейс, А. Перніс, Б. Віндшайд та ін. Кожен, хто приїздив у Німеччину для заняття римським правом, опинявся в атмосфері науки, яка розвивалася, дискутувалася, завжди була живою [6, 7].

Молодому Й.О. Покровському пощастило працювати в Берлінському університеті та проходити наукову підготовку під керівництвом корифеїв науки римського права Г. Дербурга та А. Перніса.

Й.О. Покровський сповна скористався відкритими йому можливостями. Пробувши в Берліні приблизно півтора року, Йосип Олексійович практично завершив роботу над магістерською дисертацією. У 1895 р. він публікує німецькою мовою у найавторитетнішому журналі в Німеччині з історії римського права велику статтю про actions in factum у класичному римському праві [20]. Таким чином, Й.О. Покровський входить у правову науку та педагогіку як романіст.

Повернувшись з Німеччини (1894), Йосипа Олексійовича було призначено приват-доцентом в один із найстаріших університетів – Юр'ївський (в минулому Дерптський, а нині Тартуський). Викладання римського права тут він відкриває актовою лекцією про роль римського права у правовій історії людства [12, 1–34].

У 1896 р., за пропозицією професора Київського університету Святого Володимира А.В. Романович-Славатинського, Й.О. Покровський переходить на вакантне місце по кафедрі римського права, на посаду приват-доцента, адже він "... протягом двох років викладав римське право в Юр'єві, а його рідкісний талант ясно, точно і чітко викласти наукові істини, давно факультету відомі" [9, 3, 4].

Розпочав курс римського права Й.О. Покровський в Київському університеті вступною лекцією, у якій, сформулювавши, пояснював, що "...кожна освічена людина, а тим більше юрист, мусить мати завжди світлу уяву про крайні принципи свого права, про відношення цих принципів до минулого людини та до ідеалів її майбутнього" [10, 16]. По суті, ця лекція – кредо і програма молодого вченого. На думку Й.О. Покровського, суспільство, якщо воно не хоче прийти до **висновку**, подібно загибелі римської цивілізації та розпаду Римської імперії, мусить навчитися керувати майновими відносинами, які лежать у його основі. А для цього потрібно "перш за все зрозуміти їх, тобто зрозуміти їхнє історичне походження, їхню сутність та відношення до вищих ідеалів людства" [10, 18].

У даній лекції Й.О. Покровський визначає і своє відношення до римського права. Красиво змальовані пояснення "дивовижної стійкості" римського права, його логічності, його "необхідності... як попередньої школи цивіліста". На питання, чим викликана ця необхідність, Й.О. Покровський відповідає: "головним чином тим, що римське право при існуючій постановці цивілістичного викладання заміняє для нас загальну теорію цивільного права". А далі пояснює, що "...римське право не є сама теорія права... Римське право є все-таки право позитивне, одне з приватних цивільних прав; воно саме потребує вищого теоретичного висвітлення; його принципи мусять бути також піддані теоретичній та критичній оцінці, як і принципи інших прав" [10, 30].

Усе життя Йосип Олексійович слідував за виробленим ще в юності методом: знайти фундамент у минулому цивільного права, і переконавшись у його міцності, теоретично осмислити співвідношення з ним того, що існує в сучасному цивільного права, а потім сказати, яким мусить бути майбутнє цивільного права, щоб воно встояло на найдавнішому фундаменті цивілізаційних принципів і слугувало розвитку людства відносно "вищим ідеалам". Однак для цього потрібно було мати ідеали. І в Й.О. Покровського вони були.

У 1898 р. Й.О. Покровський захищає в рідному Київському університеті магістерську дисертацію "Право и факт в римском праве" [13, 53–145]. Призначається виконуючим обов'язки екстраординарного професора, а через деякий час очолює кафедру історії римського права [16, 134].

Основне питання історії римського права, яке намагався розкрити Й.О. Покровський – його дуалізм, паралелізм цивільної та преторської систем – стало темою і для магістерської, і для докторської дисертацій.

У магістерській дисертації він досліджував різницю між двома видами позовів, відомих римському розвинутому формулярному процесу – *actiones in jus et in concepta*. Дану різницю, перш за все, вважала формальною і не суттєвою для історії розвитку римського права. Вбачали її виключно в редакції преторської формули – якщо судді вказувалося прийняти до уваги відомі фактичні обставини, то була *formula in factum concepta*, якщо право позивача – то *formula in jus concepta*. Йосип Олексійович шляхом старанного розбору всіх прикладів, які дійшли до нас у джерелах, дійшов висновку, що до них мусить бути зачислена вже існуюча формула із перестановкою суб'єктів і *formula in facticia* [13, 1–50].

Відкинувши редакційний критерій як неправильний, Й.О. Покровський встановив матеріальну відмінність між даними видами позовів, котра полягала в тому, що в *actions in jus* позивач спирався на своє цивільне право, а в *actions in factum* – на відомі фактичні обставини. Таким чином, поділ позовів на *in jus* і *in factum concepta* співпадає з їхнім поділом на цивільні та преторські. Для Й.О. Покровського було важливим встановити, що система преторського права була "системою адміністративно-регламентованого факту", тобто такою системою, яка створилася не в порядку судової діяльності, а в порядку управління, спиралася на участь претора в юридичному житті римського народу, визначавши не принципами суду, а принципами управління. Внаслідок цього цей висновок дав Й.О. Покровському основу відкинути ті посилання на римську претурію, які робили сторонники наділення суду повноваженнями творити нове право поряд із законодавцем у додаток до діючого законодавства. Дослідження показало, наскільки подібні посилання були безпідставними: римський претор не був суддею в нашому розумінні цього слова; це був магістрат, втілюючий у собі саму верховність римського народу [13, 1–52].

Дане вчення було викладене Й.О. Покровським, окрім дисертації, й у двох вищезгаданих німецькомовних статтях, що викликали в німецькій літературі жваву полеміку. Доктрина була настільки нова й оригінальна, що професор Женевського університету Ерман назвав її "революційною теорією" [15, 330].

Й.О. Покровський у своєму вченні про розвиток правової системи торкнувся двох питань, які набули актуального значення на початку ХХ ст.

Перше з них – це питання про основні мотиви преторської правотворчості. На відміну від поняття справедливості *aequitas*, як вищої цілі, до котрої мусить

прагнути право, що висувалося до нього, він виводить ідеал цивільного світу, суспільного порядку, який надихав претора. Цим самим Йосип Олексійович уперше визначив своє відношення до правового ідеалу.

Другим питанням, яке визначило позицію Й.О. Покровського до одного з найрозповсюдженіших учень сучасної юриспруденції, стало питання про судову функцію претора, як причину змін цивільного права. Відкидаючи вплив процесуальних поглядів на правотворчість претора, Й.О. Покровський похитнув засади представників школи вільного права та судійської правотворчості, які спиралися на приклад Риму як на головний доказ актуальності своєї теорії [13, 145].

До питань римського права Й.О. Покровський, незважаючи на те, що його професорська діяльність у Києві була направлена якраз на викладання римського права, повертався друкованими працями лише кілька раз. У 1904 р. у збірнику, присвяченому М.Ф. Владимирському-Буданову, він надрукував статтю "Частная защита общественных интересов в древнем Риме" [14, 27–43], а в 1913 видав свій відомий курс історії римського права [11], що за науковими показниками був поставлений поряд з найкращими західними посібниками. Він відрізнявся від інших вітчизняних підручників тим, що подавав генетичну картину розвитку римського права, а не його інституційний нарис.

Окрім плідної наукової роботи в Київському університеті Святого Володимира Й.О. Покровський активно займався викладацькою практикою. З перших днів роботи в Університеті він створив свою систему викладання римського права. Про це свідчать його окремі курси лекцій та програми до них. Викладав Й.О. Покровський історію та систему римського права за власними записками, користуючись працями відомих зарубіжних романістів ХІХ ст. [5].

Головним у вивченні римського права Й.О. Покровський вбачав вивчення його історії, котра викладалася як окремий предмет. За словами Йосипа Олексійовича "...суспільство мусить навчитись керувати майновими відносинами, котрі лежать в його основі а для цього потрібно перш за все зрозуміти їх, тобто зрозуміти їхнє історичне походження..." [10, 18].

Розпочинав викладання історії римського права Й.О. Покровський проблемним питанням – значення римського права у правовій історії людства та в сучасній юриспруденції. Досконало подавав комплекс джерел та літератури. Протягом року студенти мали змогу слухати лекції з історії інститутів публічного права від епохи царів до абсолютної монархії; історію цивільного права; історію речових прав; історію зобов'язань; історію відносин сімейних; історію успадкування. Знайомив Й.О. Покровський слухачів і з питанням римського права в новому світі та західній Європі [5, 3].

Читаючи систему (теорію) римського права, Й.О. Покровський використовував цей предмет для того, щоб подати слухачам на його основі основи теорії цивільного права взагалі.

У своїх лекціях Й.О. Покровський намагався донести до слухачів загальні закономірності в розвитку держави та права, які мали універсальний характер, а також подальшу долю римського права після падіння античного світу, процеси його рецепції до сучасного йому періоду.

Таким чином, підсумовуючи даний матеріал, слід сказати, що науково-викладацька діяльність Й.О. Покровського в Київському університеті була досить плідною як для університету, так і для самого Й.О. Покровського. Адже в університеті він сформувався як романіст-цивіліст, тут формувалася його науковий світогляд та авторитет, тут він виробив свою методику

вивчення історії права. Саме в Київському університеті Й.О. Покровський розпочав самостійну роботу в галузі історії римського права. Він відразу обрав свій власний шлях, визначився у поглядах на досліджуване ним питання. У Києві Й.О. Покровський був уже знаний у науковому світі як талановитий і перспективний романіст.

1. *Дурденевский В.Н.* Владимир Грабарь // Грабарь В.Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917). – М., Изд. АН СССР, 1958. 2. *Зимелева М.В.* Речь памяти И.А. Покровского, читанная на собрании Общества оставленных при факультете общественных наук Московского государственного университета // Покровский И.А. Основные проблемы русского гражданского права. – М., 1998. 3. *История Киевского университета / За ред. О.З. Жмудського.* – К., 1959. 4. *Лаппо-Старженецкая Е.* Памяти И.А. Покровского // Дела и дни (исторический журнал). – Петроград, 1920. – Кн.1. 5. Лекции по истории римского права, читанные в осеннем семестре 1897 г. И.А. Покровским. – К., 1898. 6. *Маковский А.Л.* Выпавшее звено // Покровский И.А. Основные проблемы русского гражданского права. – М., 1998. 7. *Медушевский А.Н.* История русской социологии. – М., 1993. 8. *Пергамент М.Я.* И.А. Покровский (некролог) // Русский исторический журнал. – 1921. – Кн. 7. 9. Письмо А.В. Романовича-Славянского с изложением мнения о Покровском и Пергаменте – кандидатах на вакантную должность на кафедре римского права в Университете Св.

Владимира. 23 апреля 1896 года. – IP, ЦНБУ. – Ф. 144, спр. 22, арк. 1–4. 10. *Покровский И.А.* Желательная постановка гражданского права в изучении и преподавании // УИ. – 1896. – № 12. 11. *Покровский И.А.* История римского права. – СПб., 1913. 12. *Покровский И.А.* Роль Римского права в правовой истории человечества и в современной юриспруденции // Ученые записки Юрьевского университета. – 1894. – Кн. 3. 13. *Покровский И.А.* Право и факт в римском праве. – Ч.1. Право и факт как материальное основание исков (Actiones in jus и factum conceptae) // УИ. – 1898. – № 4–5. 14. *Покровский И.А.* Частная защита общественных интересов в древнем Риме // Сборник статей по истории права, посвященный М.Ф.Владимирскому-Буданову его учениками и почитателями. – К., 1904. 15. *Полянский Н.Н.* И.А. Покровский (Личность покойного и его ученые труды) // Покровский И.А. Основные проблемы русского гражданского права. – М., 1998. 16. Протоколы заседания юридического факультета Университета Св. Владимира. 26.01.1896 – 15.12.1898. – ДАК. – Ф.16, оп. 465, спр. 1410, арк. 134–142. 17. *Рудоквас А.Д.* И.А. Покровский и изучение римского права в России // И.А. Покровский. История римского права. – СПб., 1999. 18. *Семенова А.И.* И.А. Покровский (к 5-летию со дня смерти) // Вестник советской юстиции. – 1925. – № 12. 19. *Шевченко Я.М.* Покровский Йосип Олександрович // Антологія української юридичної думки. Цивільне право. – К., 2003. – Т. 6. 20. *Pokrovsky I.* Die actions in factum des classischen Rechts. – Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. – Romanistische Abteilung, 1895. – Bd. XVI.

Надійшла до редколегії

С. Іванисько, асп.

СТВОРЕННЯ "СОФІЙСЬКОГО МУЗЕЮ" ТА ЙОГО ДОЛЯ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано зусилля пам'яткоохоронців для перетворення Київської Софії з діючого храму на музейний заклад, розкрито етапи становлення музею та його діяльність у роки другої світової війни.

Historical Heritage officers' efforts aimed at the reorganization of the Sofia Kievskaya from a church in service into a museum complex are analyzed in an article "the Sofia Museum developing and its destiny during the Second World War" by S. Ivanyisko. The article describes stages of the Museum developing and its activity during the Second World War.

Софійський собор – визначна пам'ятка архітектури XI ст., що зберігає найповніший комплекс давньоруського монументального живопису. До революції св. Софія була діючим храмом Російської православної церкви, що створювало певні ускладнення для збереженості архітектури собору та його розпису. Після політичних перетворень 1917 р. українська наукова громадськість звертає увагу уряду на стан пам'ятки, наголосив на необхідності її збереження, охорони, реставрації та дослідження. Неодноразово піднімалося питання про створення на базі Київської Софії музею, щоб догляд за пам'яткою набрав планомірного характеру.

Створення музею Софійського собору та його діяльність у роки другої світової війни залишається малодослідженою проблемою у вітчизняній історіографії. У роботах радянських істориків лише зазначалося, що рішенням уряду в 1934 р. Софійський собор як філіал було включено до Державного історико-культурного заповідника Всеукраїнського музейного городка (ВМГ), створеного в 1926 р. на базі комплексу Києво-Печерської лаври [3, 29; 7, 30; 11, 129] Також розглядалися питання вивезення німцями культурних цінностей та їх нищення, заходи радянської влади щодо евакуації музейних колекцій та післявоєнної відбудови тощо [12]. Лише в останні роки з'явилися праці В. Акуленко, О. Боня, С. Білоконя, О. Нестулі, І. Преловської, М. Ткаченка, що побіжно торкаються запропонованої теми [1, 4, 5, 22–25, 30, 31]. У цих публікаціях історія створення та функціонування музею на базі Київської Софії висвітлюється фрагментарно, відповідно до завдань кожного дослідження. Головним завданням нашої статті є проаналізувати зусилля пам'яткоохоронців для перетворення храму на музей та виділити основні етапи цього процесу, дослідити його діяльність у роки другої світової війни.

У червні 1919 р. з ініціативи архітектурної секції підвідділу з ліквідації майна релігійних установ та Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМИС) на базі Софійського собору було створено

музей [16, 17; 22, 79; 25, 291–292]. У ньому експонувалися фрагменти архітектурного мармурового оздоблення та давньоруського живопису, що зберігалися з часів досліджень XIX ст. на території храму та його садби.

Софійський музей перебував у віданні місцевого органу ВУКОПМИСу. Спеціально створена для охорони та дослідження пам'ятки Софійська комісія та Всеукраїнський археологічний комітет на початку 1920-х рр. неодноразово піднімали питання про передачу музею у їх підпорядкування [18, № 13, арк. 2, № 410/1, арк. 20, № 410/2, арк. б/н 1; 8, 323].

До 1923 р. завідуючим музеєм Софійського собору був Ю. Красицький. [18, № 4 арк. 33, № 5, арк. 12–13; 25, 295]. Він піднімає питання про відкриття музею св. Софії для широкої публіки. Проте його ініціативу не підтримали і дозволили допускати тільки наукові екскурсії. Експозиція музею була частково поповнена за рахунок "Софійської скарбниці".

Наступним керівником Софійського музею став відомий мистецтвознавець Ф. Шміт. У 1924 р. він залишає музей і переходить на роботу в Ленінград до Російського інституту історії мистецтв. У той же час, з іще нез'ясованих причин про існування Софійського музею забувають [18, № 21, арк. 13, № 96, арк. 14; 10, 65; 24, 47]. Було заплановано заснування нового музею.

Весною 1929 р. під час обговорення звіту Софійської комісії на засіданні ВУАН, у присутності голови Упрнауки Ю. Озерського, київський красивий інспектор охорони пам'яток культури (КЮПК) Ф. Ернст підняв питання про перетворення всього комплексу будівель навколо Софійського собору на державний заповідник [18, № 410/8, арк. 22; 9, 425; 15, 57]. З цієї метою секретар інспектури В. Базилевич після закінчення сесії показав мистецькі цінності собору Ю. Озерському й одержав від нього принципову згоду на заходи в цьому напрямі. Подібне рішення було зафіксовано і в Постанові Ради ВУАН на доповідь Софійської Комісії 17 квітня 1929 р. Повторно з подібною пропозицією ВУАН звернулася до уряду в 1931 р.